

СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ЕВРОПЕЙСКИ И НАЦИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Вяра Гюрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда основни събития и документи, свързани с Болонския процес и с изграждането на Европейското пространство за висше образование. В този контекст е представена и националната политика за висше образование на България. Анализирани са проектът „Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020 г.“ и се обобщават очакваните резултати от прилагането на стратегията.

Keywords: Higher Education, European Higher Education Area, Bologna Process, Higher education quality

„Институциите за висше образование са традиционни места за трансфер на знания, където се формират студентите като независими умове, които гледат критично на света и на заобикалящото ги общество. Институциите за висше образование са също така центрове за създаване на знания в духа на академичната свобода...“⁽¹⁾

Традиционно висшето образование играе определяща роля за развитието на обществото, на човешката личност и глобално – на човечеството. То е призвано да подготвя специалисти за всички сектори на обществения живот, да развива науката и да влияе върху формирането и развитието на културата на обществото.

Днес университетите са място на среща между традициите и съвременността, защото именно съвременността определя техните цели, задачи и функции. А сред тях приоритетна е целта „всички европейски университети да утвърдят мястото на Европа в света чрез подобряване и усъвършенстване на образованието, което предоставят на своите граждани“ (Съвместна декларация..., 1998).

Като европейска страна – и по географското си положение, и по статута си на член на Европейския съюз – България е подвластна на съвременните европейски тенденции и на решенията на европейските институции и форуми. Сред най-важните за висшето образование събития е Болонският процес, който постави основите на създаването на Европейското пространство за висше образование – едно уникално явление по посока на синхронизирането на структурите и качеството на предлаганото в различните университети образование, в това число и у нас.

Европейското пространство за висше образование (ЕПВО)

Разбирането на европейската идея за качествено висше образование, което е в основата на изграждането на Европа на познанието, предполага проследяване на историята на създаването и развитието на Европейското пространство за висше образование (ЕПВО). Тя има своите жалони – бележити дати, събития и решения.

– Април 1997 г. – открита е за подписване Съвместна конвенция на Съвета на Европа и ЮНЕСКО за признаване на образователните степени във висшето образование в Европейския регион. Конвенцията влиза в сила от февруари 1999 г., с което се улеснява движението на хора и идеи в сферата на висшето образование.

– 18 септември 1988 г. – в Болоня ректорите на 430 университета подписват Университетската Магна харта, с цел обобщаване на фундаменталните ценности и принципи на университетите и по-специално – на университетската автономия и свобода. Те са обявени за „опекун на Европейската хуманистична традиция“, чиято (на университетите) „постоянна грижа е да постигнат всеобщо познание, да изпълнят призванието си да пресекат географските и политическите граници и да утвърдят жизненоважната потребност от познаване на различните култури и влиянието им една от друга“ (Magna Charta Universitatum, 1988). Университетската Магна харта е в основата на изграждането на ЕПВО с общия си дух и с утвърждаването, че „университетите – по-специално тези в Европа – разглеждат взаимния обмен на информация и документация и честите съвместни проекти за напредване в ученето като основни за постоянния прогрес на познанието“ (Magna Charta Universitatum, 1988).

– 1997 г. – в Лисабон е подписана Конвенция за признаване на квалификациите, придобити в системата за висше образование в Европейския регион, популярна като „Лисабонската конвенция за признаване“. Тя поставя основите на търсенето на решения за „взаимното признаване на квалификациите във висшето образование за професионални цели с помощта на директиви на Европейския съюз (Съвместна декларация..., 1998).

– 25 май 1998 г. – министрите на образованието на Франция, Германия, Италия и Великобритания приемат в Париж „Съвместна декларация за

хармонизиране на структурата на европейската система за висше образование“, станала известна като „Сорбонската декларация“. В декларацията се подчертава, че „тази Европа, която изграждаме, не е само на еврото, на банките и икономиката. Тя трябва да бъде и Европа на познанието“ (Съвместна декларация..., 1998). Като подчертават значимостта на промените в сферата на образованието и професионалната кариера и „повече от очевидната“ необходимост от учене през целия живот и от насърчаване „на всички начини за валидиране на придобитите знания и за по-пълно признаване на съответните квалификации“ (Съвместна декларация..., 1998), министрите на четирите страни обявяват отговорността си да създадат „за студентите и за цялото ни общество една образователна система, която им предоставя най-добрите шансове за реализация“ и „едно отворено образователно пространство“, което „предоставя многобройни добри перспективи“, което отчита различията, но и обединява усилията „за създаване на обща образователна рамка, която стимулира мобилността и още по-тясното сътрудничество“ (Съвместна декларация..., 1998). Създаването на „общоевропейско пространство за висше образование“, в което ще могат да се реализират националните идентичности и общите интереси на европейските страни, където ще може да се изгради „лицето на Европа, на нейните студенти и нейните граждани като цяло“, се определя за приоритетна цел (Съвместна декларация..., 1998). Заслугата на Сорбонската декларация е, че привлича вниманието за първи път към създаването на Европейско пространство за висше образование като фактор както „за засилване на мобилността и устройване на работа, така и в цялостното развитие на европейския континент“ (Съвместна декларация..., 1999).

– 19 юни 1999 г. – приема се „Съвместна декларация на европейските министри на образованието“ (известна като „Болонската декларация“), която „поставя началото на процеса на модернизация на висшето образование в цяла Европа, наречен Болонски процес“ (Европейско пространство за висше образование, 2014). Като подчертава, че „Европа на познанието вече необратимо се възприема като фактор на човешкото и социалното развитие и като необходим елемент за засилване и обогатяване на европейското самосъзнание“ (Съвместна декларация..., 1999), Декларацията определя сред основните задачи на европейските правителства да повишат конкурентоспособността на европейските системи за висше образование на международно ниво и то „да бъде привлекателно за останалата част на света“, така както са забележителните му културни и научни традиции. Определени са целите за първото десетилетие на третото хилядолетие, които се явяват „първостепенни при изграждането на Европейското пространство за висше образование и за засилване на значението на европейското висше образование в света“. Те се свеждат до приемане и изграждане от европейските страни на:

- разбираема и съпоставима система на висшето образование и въвеждане на Дипломно приложение;
- двустепенна структура на висшето образование;
- система от образователни кредити, подобна на Европейската система за трансфер на кредити, в подкрепа на студентската мобилност;
- засилване на мобилността на студенти и преподаватели, на сътрудничеството в областта на оценяване на качеството (разработване на съпоставими критерии и методологии) и на „европейските измерения във висшето образование“, по-точно при разработването на учебни планове и програми, сътрудничеството между висшите училища, изграждане на схеми за мобилност и на интегрирани образователни програми.

Декларацията е подписана от 29 страни, в т.ч. от България.

– 30 март 2001 г. – приема се Конвенцията на европейските институции за висше образование, популярна като „Конвенцията от Саламанка“ (Конвенцията..., 2001). Документът представя резултатите от работата на 12 работни групи, които обсъждат важни въпроси, произтичащи от Болонската декларация (юни 1999), между които: двустепенното обучение в университетите; „годността“ и уменията за работа на завършващите; учебните програми и подходи; хоризонталната и вертикалната студентска мобилност; мобилността като „важна ценност на Европейската зона за висше образование“; политиката на интернационализъм на институциите за висше образование; системата за трансфер на кредити; гарантирането и удостоверяването на качеството (в т.ч. чрез акредитация на институциите за висше образование; разпространяване на добри практики, в това число чрез създаването на „някакъв вид европейска платформа“, конкуренцията, конкурентоспособността и сътрудничеството във висшето образование и пр.

– 19 май 2001 г. – на среща в Прага европейските министри, отговарящи за висшето образование, приемат комюнике „Към Европейското пространство за висше образование“ (Към Европейското пространство за висше образование, 2001). Като обсъждат извършеното след подписването на Болонската декларация и Конвенцията от Саламанка, министрите от 32 европейски страни определят бъдещите действия за изграждане на Европейското пространство за висше образование.

- Прилагане на система от процедури и „инструменти за подпомагане на академичното и професионалното признаване на курсове, степени, квалификации в Европейското пространство за висше образование.
- Развиване и усъвършенстване на двустепенната структура за висше образование – undergraduate (бакалавър) и postgraduate (магистър) – и на програмите за тях.

– Изграждане и повсеместно използване на система за трансфер и акумулиране на кредити и на Приложението към дипломите за постигане на по-голяма гъвкавост във висшето образование.

– Насърчаване на мобилността на студенти, учители, изследователи и административни кадри и на европейските инициативи – на „програмите на Европейската общност и др.

– Насърчаване на европейското сътрудничество при осигуряване на качеството на висшето образование.

– Насърчаване на европейските измерения във висшето образование (чрез „разработване на модули, курсове и учебни програми на всички нива с европейско съдържание и ориентация“, завършващи с получаването на призната образователна степен).

В документа се акцентира също и на значението на: ученето през целия живот като „основен елемент на Европейското пространство за висше образование“; включването на различните институции за висше образование и на студентите като „компетентни, активни и конструктивни партньори“ в изграждането и установяването на Европейското пространство за висше образование; засилване на атрактивността на европейското висше образование както за студенти от Европа, така и от „другите региони на света“; Болонския процес (присъединяването на нови страни, нуждата от създаване на Група за продължение на процеса от Болоня – подготвителна група – консултирането на европейски и национални организации за работа по Болонския процес; подготовка и реализиране на бъдещи семинари по проблемите на продължението на Болонския процес и изграждането на Европейското пространство за висше образование).

– 19 септември 2003 г. – на конференция в Берлин 33 европейски министри, отговарящи за висшето образование, приемат комюнике „Реализиране на Европейското пространство за висше образование“, популярно като „Берлинското комюнике“, което очертава насоките на развитие на Болонския процес през следващите две години. Като приоритетни за този период се определят усилията за създаването и утвърждаването на ефективни системи за осигуряване на качеството във висшето образование, повишаване на ефективността на двустепенната система за висше образование и усъвършенстване на системата за признаване (валидиране) на степени и периоди на обучение (учене). Документът определя, че до 2005 г. националните системи за осигуряване на качеството трябва да включват:

– конкретните отговорности на участващите органи и институции (по контрол на качеството във висшето образование);

– вътрешно и външно оценяване на програми и институции, в т.ч. с участието на студенти и публикуване на резултатите;

– система за акредитация, сертификация или подобни процедури;

– международно участие, сътрудничество и връзки.

Коментират се и действия, насочени към сближаване на Европейското пространство за висше образование с Европейското научноизследователско пространство, като „два стълба на обществото, основано на познанието“ (Реализиране на европейското пространство..., 2003). Определят се средносрочните приоритети за следващите две години: осигуряване на качеството; утвърждаването на двустепенната (двучикълната) система; работа по признаване (валидиране) на степени и периоди на обучение. Форумът дава мандат на Европейската асоциация за осигуряване на качеството (ENQA) „да разработи общоприета мрежа от стандарти, процедури и насоки за осигуряване на качеството“, както и да проучи начините за осигуряване на система за наблюдаване (преглед) на гарантирането на качеството и/или агенции или органи за акредитация“ (Standards and Guidelines for Quality Assurance, 2005, с.5).

– 2005 г. – одобряват се възложените от Берлинския форум „Стандарти и насоки за осигуряване на качество в Европейското образователно пространство“, разработени от Европейската мрежа за осигуряване на качеството във висшето образование (ENQA) и с помощта на други организации – като EUA, ESIB, EURASHE и други мрежи²⁾ (Standards and Guidelines for Quality Assurance, 2005). Приемат се общи критерии и методология за осигуряване на качеството. Под „осигуряване на качеството“ се разбират процеси за оценяване, акредитация и одит.

Разработени са стандарти за вътрешно (на ниво висши учебни заведения) и външно (от акредитационни агенции и/или органи) осигуряване на качеството на висшето образование, като са събюдавани три основни принципа (Standards and Guidelines for Quality Assurance, 2005, с. 10):

– За интересите на студентите, на работодателите и обществото от добро качество на висшето образование.

– За централното значение на автономията на висшите учебни заведения, в съчетание с висока степен на отговорностите им.

– За обвързване на потребността от външно осигуряване на качеството с целите и постиженията на институциите за висше образование.

Методологията на осигуряването на качеството във всяко висше учебно заведение включва (Standards and Guidelines for Quality Assurance, 2005, с. 38):

– самооценка или еквивалентна процедура от висшето учебно заведение;

– външно оценяване от група експерти и посещение на място по решение на агенцията;

– публикуване на отчета с резултатите.

Очакваните резултати от въвеждането на стандартите и процедурата за осигуряването на качеството във висшето образование са: повишаване като

цяло на качеството на висшето образование в Европейското пространство за висше образование; повишаване на възможността на институциите за висше образование да използват общи отправни точки при осигуряване на качеството; улесняване на акредитационните агенции и повишаване на правдоподобността на техните доклади; стабилизиране на процедурите за признаване на квалификациите; улесняване на обмена на опит между агенциите и други заинтересовани лица (самите висши учебни заведения, студенти, работодатели и пр.); повишаване на взаимното доверие между институциите и агенциите; подпомагане на процеса за взаимното признаване на степени и периоди на обучение и пр. (Standards and Guidelines for Quality Assurance, 2005, с. 5).

– 20 май 2005 г. – конференцията на европейските министри на висшето образование в Берген (19 – 20 май 2005 г.) приема комюнике „Европейското пространство за висше образование – постигане на целите“. То прави равносметка на постигнатото през периода 2003 – 2005 г., очертава приоритетите за периода до 2007 г. (Европейското пространство за висше образование..., 2005) и приема „Рамка за квалификациите в Европейското пространство за висше образование“. Рамката се състои от три цикъла, всеки един от които определя резултатите (за първия и втория цикъл) и границите, в които могат да варират кредитите, които трябва да придобият студентите в края на бакалавърското (първи цикъл), магистърското (втори цикъл) и научното си (трети цикъл) обучение във висшето училище. Допуска се възможност за получаване на междинни квалификации в отделните страни. Европейските страни поемат отговорност за разработване на собствени квалификационни рамки до 2010 г., като започнат работа по тях от 2007 г.³⁾

– 18 май 2007 г. – на среща в Лондон министрите от европейските страни, отговарящи за висшето образование, приемат Лондонското комюнике – „Към Европейската зона (пространство) на висшето образование: в отговор на предизвикателствата в един глобализиран свят“ (London Communiqué..., 2007). В документа се подчертава, че европейските страни се опитват „да изградят такава зона за висше образование, която се основава на университетската автономия, академичната свобода, равните възможности и демократичните принципи, които да улесняват мобилността, да увеличават заетостта и да засилват привлекателността и конкурентоспособността на Европа“. Отчита се прогресът по отношение на мобилността на персонала, преподавателите и докторантите, структурата (3-степенна структура на образователните степени), реформата на учебните планове и програми, водещи към по-подходящи за пазара на труда квалификации и към по-нататъшно обучение, кредитната система, признаването на степените и учебните периоди във висшето образование (Лисабонската конвенция), въвеждането на

национални квалификационни рамки (процес, който трябва да завърши до 2010 г.), разширяване на възможностите за участие на университетите в дейности, свързани с ученето през целия живот и признаване на самостоятелно придобити знания и умения, прилагането на Стандартите за осигуряване на качеството във висшето образование и външното и вътрешното оценяване (коментира се създаването на Регистър на Агенциите за осигуряване на качеството на европейското висше образование (по-точно на качеството на висшето образование в отделните европейски страни – ВГ), засилване на научните изследвания и на докторантските програми, социалното измерение на висшето образование (достъпност и допълнителни улеснения и услуги за студентите и пр.).

Форумът утвърждава стратегията „Европейското пространство за висше образование в една глобална обстановка“, което е нов приоритет, насочен към „подобряване на информираността за Европейското пространство за висше образование, осигуряване на атрактивността и конкурентоспособността на Европейското пространство за висше образование; засилване на сътрудничеството и партньорството във висшето образование, интензифициране на политиката на диалог и подобряване на процедурите за признаване на придобит опит. Работата по този приоритет ще се развива паралелно с документа на ОЕСД и ЮНЕСКО „Насоки за осигуряване на качеството в едно неразделено от граници висше образование“ (Guidelines for Quality provision..., 2005). Форумът приема приоритети за работа по развитието на Европейското пространство за висше образование до 2009 г., очертава насоките на развитие за 2010 г. (когато работата по създаването на Европейското пространство за висше образование би трябвало да завърши) и след този период, в контекста на потребността от продължаване на сътрудничеството в условията на глобализацията.

– 28 – 29 април 2009 г. – на поредната среща в Льовен и Лувен-ла-ньов министрите от европейските страни, отговарящи за висшето образование, приемат ново важно комюнике – „Болонският процес 2020 година – Европейското пространство за висше образование в новото десетилетие“ (популярно като „Комюникето от Льовен и Лувен-ла-ньов“). Като подчертава ролята на десетилетието до 2020 г. за постигане на целта „Европа на знанието“, комюникето акцентира върху предизвикателствата, свързани с глобализацията, ученето през целия живот, навлизането на нови технологии, нови образователни източници, нови учачи и нов тип учене. **Ученето, центрирано към студента и мобилността**, ще помогне на студентите да развият компетенциите, от които се нуждаят, в променящия се пазар на труда и ще им даде възможност да станат активни и отговорни граждани“ (Болонският процес 2020 година..., 2009). Това е сериозно предизвикателство към традиционния учебен процес и преподавателите в университетите да заменят

педагогическата с андрагогическата парадигма, което означава да започнат да гледат на студентите като на партньори в учебния процес и да ги включват винаги когато е възможно в планирането, реализирането, ръководството и контрола на процеса на обучение, да развиват у тях необходимите им (за да се справят) умения за учене, да диагностицират целенасочено не само базовите им знания и умения, но и потребностите, интересите и плановете им за бъдеща реализация.

Като отчита всички постижения до края на първото десетилетие на XXI век, форумът обявява Европейското образователно пространство за висше образование за факт и определя *приоритетите за следващото десетилетие* под мотото „Учене за бъдещето“, отново в контекста на социалното измерение на висшето образование (равен достъп и завършване), приноса на университетите в дейностите, свързани с ученето през целия живот – по-конкретно по отношение на възможностите за придобиване на допълнителни квалификации, разширяване на знанията и уменията, възприемане на нови умения и компетенции или обогатяване на личностното развитие.

Приоритетът „пригодност за заетост“ е традиционно присъстваща цел на университетското образование в съвременния контекст на бързо променящия се свят и пазар на труда. На практика това означава висшето образование не само да подготвя добри специалисти, но и да разширява възможностите за повишаване на първоначалните квалификации, както и за поддържане и обновяване на компетенциите на квалифицираната работна сила в отговор на потребностите на работодателите, на икономиката, на обществото като цяло и на самите специалисти.

Ориентацията на учебния процес към студента („учене с център студента“) „изисква подкрепа за всеки отделен учащ, нови подходи в ученето и преподаването, ефективна подкрепа за структурите на кариерното ориентирание и учебните планове, фокусирани по-отчетливо върху студентите в трите цикъла на обучение“ (Болонският процес 2020 година..., 2009). Участниците във форума акцентират върху реформите в учебните планове и програми с цел подобряване на качеството и засилване на „по-индивидуализирани учебни пътеки“, подчертават необходимостта от планиране на учебните резултати, подобряване на качеството на преподаването на всички равнища, което „трябва да е приоритет в по-нататъшното изпълнение на Европейските стандарти и насоки на осигуряване на качеството“ (Болонският процес 2020 година..., 2009).

Специален акцент се поставя върху научните изследвания, иновациите и „хората със способности за изследователски труд“. В тази връзка „докторските програми трябва да осигуряват високо качество на тематичните изследвания, като все повече се допълват от междудисциплинарни и междусекторни

програми“ (Болонският процес 2020 година..., 2009).

Форумът (и документът) коментират и други приоритети, свързани с отварянето на университетите към международно сътрудничество, мобилността на студентите, младите изследователи и академичния състав, наблюдаване (мониторинг) на напредъка чрез целенасочено събиране на данни и техния анализ, разработване на процедури и инструменти за прозрачност на висшето образование в европейското пространство, финансирането. На Работната група за Болонския процес се възлага подготовката на работен план до 2012 г. за осъществяването на приоритетите, определени за изпълнение до 2020 г.

– 12 март 2010 г. – след две поредни срещи в Будапеща и Виена (на 11 и 12 март 2010 г.) министрите от европейските страни, отговарящи за висшето образование, приемат „Декларация от Будапеща и Виена относно Европейското пространство за висше образование“. В нея Болонският процес и създаденото в резултат на него Европейско пространство за висше образование се определят като „безпрецедентни примери за регионално трансгранично сътрудничество в областта на висшето образование“ (Декларация от Будапеща и Виена ..., 2010). Заявява се ангажимент за „финализиране на вече започналите реформи“, за гарантиране на мобилността на студенти и преподаватели, за подобряване на учебния процес в институциите за висше образование, за повишаване на възможностите за реализация на завършващите висшисти и за осигуряване на качествено висше образование за всички“ (Декларация от Будапеща и Виена ..., 2010).

Специално внимание заслужава ключовата роля, която Декларацията отрежда на академичната общност – ръководители на институции, преподаватели, административен персонал и студенти – в превръщането на Европейското пространство за висше образование в реалност, което ще даде възможност на студентите да придобият знания, умения и компетентности – безспорен актив в кариерата и живота им на демократични граждани, а също и в личностното им развитие. За целта е необходимо осигуряването на „мотивираща работна и учебна среда“ и поощряване на „образователен модел, при който студентът е в центъра на учебния процес“ (Декларация от Будапеща и Виена..., 2010).

– 26 – 27 април 2012 г. – на поредната си среща в Букурещ министрите от европейските страни, отговарящи за висшето образование, приемат т.нар. Букурещко комюнике – „Да използваме потенциала си по най-добрия възможен начин: Консолидиране на Европейското пространство за висше образование“ (Да използваме потенциала си..., 2012). Като отбелязва напредъка в развитието на висшето образование по отношение на изграждането на по-съгласувани и по-съпоставими структури (за 3-степенно висше образование), въвеждането

на системи за контрол на качеството, разширяване на достъпа, издаване на дипломни приложения, прилагането на система за кредити, както и на квалификационни рамки, определяне и оценка на резултатите от обучението, участниците в срещата смятат, че „визията за едно интегрирано Европейско пространство за висше образование е на път да бъде постигната“.

Предстои обаче още много работа по отношение на:

– *Осигуряване на качествено образование за всички* – между останалите административни мерки (в т.ч. за външното и вътрешното оценяване) от значение за университетските преподаватели е „ангажиментът за насърчаване на обучение, насочено към студентите, „което се характеризира с иновативни методи на преподаване, включващи студентите като активни участници в собственото им обучение“, създаване на „подкрепяща и вдъхновяваща работна и учебна среда“, отворено обучение, водещо и към развиване на „интелектуална независимост и лична самоувереност“ у студентите, към развиване на способност у тях „уверено да преценяват ситуации и да основават своите действия на критично обмисляне“ (Да използваме потенциала си..., 2012).

– *Увеличаване на заетостта и посрещане на нуждите на Европа* – в този контекст за университетските преподаватели е важно да развиват у студентите си „многогранни, мултидисциплинарни и иновативни умения и компетенции“ заедно със знанията и уменията в конкретната научна област, а също да допринасят за подобряване на личностното и професионалното развитие на завършилите специалисти през цялата им кариера. За целта те трябва да разработват и реализират учебни програми, „които подпомагат увеличаването на иновациите, предприемаческия и изследователския потенциал на завършващите“ студенти и на работещите в практиката висшисти. Големи са очакванията и към магистърските и докторските програми, както и към мобилностите с цел обучение и пр.

Букурещкото комюнике определя приоритетите в развитието на Европейското пространство за висше образование за периода 2012 – 2015 г., между които:

– обмисляне на препоръките от Доклада за изпълнение на Болонския процес (Европейското пространство за висше образование, 2012);

– създаване на условия за насърчаване на преподаване, фокусирано върху студентите, иновативни методи на преподаване и подкрепяща и вдъхновяваща работна и учебна среда;

– насърчаване на заетостта и ученето през целия живот, придобиването на предприемачески умения и умения за разрешаването на проблеми, подобряване на сътрудничеството с работодателите, особено при разра-

ботването на учебни програми;

– насърчаване на създаване на съюзи на знанието в рамките на Европейското пространство за висше образование, които ще се концентрират върху научноизследователската дейност и технологиите.

В резултат от всичко казано дотук може да се обобщи, че българските университетски преподаватели са изправени пред предизвикателството да се впишат в групата на европейските преподаватели, реализиращи на практика Европейското пространство за висше образование. Това означава студентите, които те подготвят:

– да показват високо качество на подготовката си по време на осъществена мобилност в друг университет (или в други университети);

– да отговарят на потребностите на работното място и на очакванията на работодателите си при завършване на която и да е степен на висшето образование;

– да имат изградени предприемачески умения и умения за разрешаването на проблеми (за критическо мислене);

– да могат да се реализират успешно не само на българския пазар на труда, но и на европейския пазар (на пазара на всяка една европейска страна);

– да са способни да реализират научноизследователска работа, а най-добрите от тях да се насочват към кариера в науката.

България в Европейското пространство за висше образование

Всички европейски форуми и документите, които те приемат, акцентират върху качеството на висшето образование (което се приема като основна цел и задължение на университетските преподаватели). При определянето на параметрите на това качество се посочват важни принципи, между които (Standards and Guidelines..., 2005, с.10):

– Доброто качество на висшето образование е от интерес на студентите, на работодателите и на обществото като цяло.

– От централна важност в осигуряването на качествено висше образование е автономията на учебното заведение, която обаче е тясно свързана със сериозни отговорности.

– Необходимостта от външно осигуряване на качеството е свързана с постигането на целите на институцията.

Това означава, че водеща по отношение на качеството на предлаганото висше образование у нас е националната политика в областта на висшето образование и политиката на органите за управление на висшите училища у нас. Поглед към националната политика е последният проект за „Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020 г.“ на Министерството на образованието и науката. В нея се посочват редица постижения на страната ни, имащи отношение към участието ни в Болонския процес.

- Въвеждането на 3-степенна структура на висшето образование.
- Разработването на Класификатор на областите на висше образование и професионалните направления.
- Въвеждането на Система за натрупване и трансфер на кредити.
- Приемане на Национална квалификационна рамка (2012 г.).
- Приемане на Национална стратегия за учене през целия живот (2014 – 2020).
- Създаването на Националната агенция за акредитация.
- Разработване на вътрешни (университетски) системи за оценяване и поддържане на качеството.
- Създаване на Рейтингова система на висшите училища в Република България.
- Поддържане на специализирана информационна система за висше образование към Министерството на образованието и науката.
- Разкриване и функциониране в рамките на висшите училища на структурни звена за непрекъснато, продължаващо или следдипломно обучение (за допълнителна квалификация).
- Разкриване и функциониране на кариерни центрове в рамките на висшите училища.
- Разкриване на съвместни програми за обучение с участието на български и чуждестранни университети (обучението завършва с издаване на общи дипломи).
- Разширен достъп на университетите до научни бази данни чрез национален лиценз за достъп, осигурен от МОН.

Но въпреки това проблемите са много. Още в самото начало на стратегията се признава, че България изостава по отношение на реформи във висшето образование, които се провеждат като цяло в правилната посока, но стартират с около едно десетилетие по-късно от останалите европейски страни (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 7). Посочва се също и че промените (и иновациите) се провеждат без синхрон помежду си, неравномерно и фрагментарно, което често предизвиква съпротива, неразбиране или недоволство от страна на учебните заведения, студентите и преподавателите от „липсата на политическа воля за реформи, подценяване на отрасъла от страна на държавното управление, незаинтересованост от страна на бизнеса“ и пр. (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 21).

Обективно и подробно са очертани основни трудности и проблеми, свързани с икономическата криза, остарялата нормативна уредба, демографските фактори и пр. Направен е SWOT анализ на висшето образование в България (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 24 – 26), който очертава неговите силни и слаби страни, възможностите за промени и заплахите (ако нещата продължават да остават такива, каквито са).

Особено важни са констатациите относно незадоволителното ниво на качеството на образованието и неговата несъвместимост с европейските системи за висше образование (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 11 и с. 12), причините за което са:

- изоставане на методите на преподаване от иновационните тенденции и практики;
- демотивацията на младите преподаватели и изследователи;
- застаряване на академичния състав;
- често несъответствие на учебните планове и програми с потребностите на пазара на труда и с практиката;
- липса на практика за трансфер на учебни програми от български и чуждестранни висши училища, доказали своята ефективност по модерни и търсени специалности;
- обявяването на „несвойствени специалности“ единствено с цел привличане на студенти;
- слабости (незадоволителният контрол) върху действието на вътрешните системи за контрол на качеството;
- усложнени процедури за акредитация и наличие на субективни критерии;
- „недостатъчна изходяща и слаба входяща мобилност на студенти и преподаватели и формално прилагане на системата за натрупване и трансфер на кредити“ (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 12).

Тези причини са обявени и като предизвикателства, свързани с качеството и съвместимостта на българското висше образование с европейското.

Сред проблемите (съответно – предизвикателствата), свързани с липсата на връзка между висшето образование и потребностите на бизнеса, за целите на това методическо ръководство следва да отбележим (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 12 – 13):

- изоставане на обучението в нови професии;
- несъответствие между очакваните знания, умения и компетентности и реално проявените в практиката;
- разминаване на компетентностите на завършилите и потребностите на пазара на труда;
- липса на връзка между съдържанието на обучението (учебни планове и програми), пазара на труда и практиката;
- недостатъчна практическа подготовка на студентите в реална работна среда;
- недостатъчно кариерно ориентиране на завършващите студенти.

Стратегията отбелязва и слабости (и предизвикателства), свързани с

връзката между обучението и научните изследвания. Констатира се недостатъчно участие на студенти, докторанти, постдокторанти и специализанти в научноизследователска дейност (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 14).

Не са позитивни заключенията и по отношение на приноса на висшите училища в ученето през целия живот. Въпреки наличието в много университети на звена за продължаващо образование и кариерни центрове „не е постигната и необходимата гъвкавост при създаването на разнообразни възможности и форми за учене през целия живот (в т.ч. за електронно обучение) и иновативност на програмите, съобразени с възрастовите характеристики на обучаваните“ (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 18). Отбелязана е и липсата на андрагогическа подготовка на преподавателите. Може да се очаква, че стартиралите през 2013 год. университетски проекти за повишаване на капацитета и за допълнителна педагогическа и андрагогическа квалификация на преподавателския състав ще компенсират до известна степен пропуски в това отношение. Но по-добри резултати могат да се очакват, ако се въведе практиката на британските университети всички нови преподаватели да преминават курс по спецификата на обучението на студентите във висшето училище.

Въпреки тези и други констатации, в началото стратегията очертава доста неясни „приоритетни области“ за развитието на висшето образование, които са по-скоро очаквания или визия за висшето образование: „а) като обществено и индивидуално благо, допринасящо за цялостното развитие на личността и обществото и подготвящо студентите както за професионалната им реализация, така и за социалната и гражданската им роля; и „б) като двигател за динамичното развитие на икономиката и изграждане на обществото, основано на знанието и напредъка на технологиите“ (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с.5).

Този недостатък донякъде се компенсира във втората половина на документа. Още част III представя една съвременна европейска визия, според която висшето образование у нас трябва да се развива висшето образование у нас по посока на „превръщането на България в силен и привлекателен регионален център за модерно висше образование с европейски профил, атрактивен за студенти от Европа и света“ (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 27). Зад тази амбициозна цел прозира идеята за качествено образование, която привлича „клиенти“ с условията си на учене, преподавателите и организацията, а не с ниските си цени.

Според Стратегията „модернизираната система на висше образование трябва до 2020 г. да гарантира:

– превръщането на висшите училища в научен и духовен център с общокултурна мисия, който създава и разпространява нови знания, съдейст-

ва за разбирането на света и за обогатяването на неговата материална и духовна култура;

– висококачествено образование, допринасящо за цялостното развитие на личността и подготвящо студентите както за професионалната им реализация, така и за социалната и гражданската им роля в условията на едно отворено, динамично и демократично общество;

– възможности за всеки човек да получи образование, което стимулира и развива в най-висока степен неговите способности и лични качества;

– подготовка на проактивни, иновативни и мотивирани специалисти;

– високи фундаментални и приложими в икономиката резултати от научните изследвания;

– растяща конкурентоспособност на висшето образование и икономиката на знанието в европейски и глобален контекст.

В тези амбициозни цели/очаквани резултати, които се явяват същевременно предизвикателства и приоритети пред българското висше образование до 2020 г., откриваме много европейски идеи, цели, приоритети и послания, станали обект на форумите и документите, приети от тях, в рамките на Болонския процес и малко преди него. От особена важност за българското висше образование са очакваните резултати от изпълнението на цел 2 от Стратегията – „съществено повишаване на качеството на висшето образование и на съвместимостта му с европейските системи за висше образование с цел заемане на достойно място в Европейското пространство за висше образование“ (Стратегия за развитие на висшето образование..., 2014, с. 35). Конкретните резултати от изпълнението на тази цел се отнасят до:

1. Повишен брой на преподавателите, участвали във форми на квалификация (това е жизнено важно за поддържане на високо ниво на академична компетентност и педагогическо майсторство).

2. Адаптирани методи на преподаване към потребностите на студентите (формулировката не е съвсем коректна – подборът на методите зависи от много фактори и условия и *академичните потребности* на студентите са само един от тези фактори).

3. Увеличен брой актуализирани учебни планове и програми – това е важен момент от поддържането на конкурентоспособността на висшето училище и неговите факултети, както и за удовлетворяване на очакванията на работодателите и бизнеса по отношение на актуалността (съвременността) и адекватността на подготовката на специалисти с висше образование.

4. Повишено количество и качество на научните резултати на висшето училище в резултат на създадената конкурентна среда (тук не е съвсем ясно коя

конкурентна среда се визира – вътрешноуниверситетската или външната на университета среда).

5. Повишено качество и подобрена реализация на завършилите в резултат на създадената конкурентна среда (вероятно тук се има предвид конкуренцията между различните висши училища и общите специалности, предлагани в тях).

6. Установени слабости и добри практики при приложението на университетските системи за управление на качеството (вероятно тук се визира своевременното установяване на слабости и прилагане на добри практики при прилагането на вътрешните системи за управление на качеството).

7. Приет усъвършенстван модел за акредитация (Този пункт следва да се доразвие – От кого разработен модел? От кого приет? По отношение на какво усъвършенстван?).

8. Значително повишена изходяща и входяща мобилност (Този пункт също следва да се доразвие – кои са участниците в тази мобилност и къде се реализира?).

10. Реално приложена система за натрупване и трансфер на кредити.

В края на документа са очертани стратегически насоки за развитие на висшето образование („за надграждане на осъществените реформи“) през периода 2020 – 2025 г., които ще бъдат конкретизирани в План за действие. Макар и нуждаещи се от прецизиране, тези насоки показват опит за стратегическо мислене и осъществяване на приемственост. За съжаление, поредната смяна на министъра на образованието и спиране на работата на Народното събрание попречиха на пълноценното обсъждане на този проект и приемането на действаща стратегия за висшето образование в България за периода до 2020 г.

БЕЛЕЖКИ

1. Изследване на социалните измерения на Европейското пространство за висше образование (2003). Болонски последващ семинар. Атина, Гърция, 19 – 29 февруари, 2003.
  2. EUA (European University Association) – Асоциация на европейските университети – Annual Report 2013 - http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/EUA_Annual_Report_2013_QO.sflb.ashx – 15.09.2014
- ESIB – Международна организация на студентите от Европа. В нея членуват 45 национални студентски съюза от европейски страни – <http://www.esu-online.org/news/article/6001/214/>- 15.09.2014
- EURASHE (the European association of Higher Education Institutions) – Европейска асоциация на институциите за висше образование, ангажирана с приложни и професионално ориентирани научни изследвания в рамките на Болонския

процес. Днес в нея членуват около 1100 институции за висше образование от 40 страни – EURASHE, 2014-<http://www.eurashe.eu/about/...> – 15.09.2014.

3. The framework of qualifications for the European Higher Education Area, 2005 – <http://mail.nacid.bg/newdesign/bg-eu/att-files/2005-QF-ENEA.pdf>.

ЛИТЕРАТУРА

Болонският процес 2020 година – Европейското пространство за висше образование в новото десетилетие (2009) – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

Декларация от Будапеща и Виена относно Европейското пространство за висше образование (2010) – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

Европейско пространство за висше образование (2014) – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

Европейското пространство за висше образование – постигане на целите (2005). Комюнике от Конференцията на европейските министри на висшето образование, Берген, 19 – 20 май 2005 – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

Европейското пространство за висше образование през 2012: Болонският процес. (2012). Доклад за изпълнението. Брюксел, Изпълнителна агенция за образование, аудиовизия и култура – ЕАСЕА – www.138.BG.pdfg-Fofit Reader, 10.09.2014.

Да използваме потенциала си по най-добрия възможен начин: Консолидиране на Европейското пространство за висше образование (2012). Букурещко комюнике. – www.mail.nacid.bg/newdesign/bg-eu/index.php?id=81 – 8.09.2014.

Изследване на социалните измерения на Европейското пространство за висше образование (2003). Болонски последващ семинар. Атина, Гърция, 19 – 29 февруари, 2003 (основен доклад). – <http://bologna-seminar-athene-feb03-oth-blg-t02.pdf>-Fokit Reader – 8.09.2014.

Конвенцията на европейските институции за висше образование (2001). Саламанка, 29 – 30 март 2001 г. – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

Към Европейското пространство за висше образование (2001). Комюнике от срещата на европейските министри, отговарящи за висшето образование в Прага, 19 май 2001 – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

Реализиране на Европейското пространство за висше образование (2003). Комюнике на конференцията на министрите, отговарящи за висшето образование, Берлин, 19.09.2003 – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.

- Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020 г. (2014). Проект. www.minedu.government.bg/?go=page&pageId=748subpageId=143.
- Съвместна декларация за хармонизиране структурата на европейската система за висше образование (1998). Париж, Сорбона, 25 май 1998 – www.mail.nacid.bg - 8.09.2014.
- Annual Report 2013 – http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/EUA_Annual_Report_2013_QO.sflb.ashx – 15.09.2014
- EURASHE (2014)-<http://www.eurashe.eu/about/...> – 15.09.2014.
- The framework of qualifications for the European Higher Education Area, 2005 – <http://mail.nacid.bg/newdesign/bg-eu/att-files/2005-QF-ENEA.pdf> - 11.09.2014
- Guidelines for Quality provision in Cross-border Higher Education – OECD/ UNESCO (2005) – http://www.oecd.org/general/unesco_oecdguidelinesforqualityprovisionincross-borderhighereducation.htm – 15.09.2014.
- London Communiqué (2007). Towards the European Higher education Area: responding to challenges in a globalised world. – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.
- Magna Charta Universitatum (1988) – http://www.magna-harta.org/library/userfiles/file/mc_english.pdf – 10.09.2014.
- Standarts and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (2005). Helsinki, Finland, European Association for Quality Assurance in Higher Education.
- Welcome to the new ESIB Website (2011) – <http://www.esuonline.org/news/article/6001/214/>- 15.09.2014.

REFERENCES

- Bolonskiyat protses 2020 godina – Evropeyskoto prostranstvo za visse obrazovanie v novoto desetiletie (2009) – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014
- Deklaratsia ot Budapeshta i Viena otnosno Evropeyskoto prostranstvo za visse obrazovanie (2010). – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.
- Evropeysko prostranstvo za visse obrazovanie (2014) – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.
- Evropeyskoto prostranstvo za visse obrazovanie – postigane na tselite (2005). Komyunike ot Konferentsiyata na evropeyskite ministri na vissheto obrazovanie, Bergen, 19-20 may 2005 – www.mail.nacid.bg – 8.09.2014.
- Evropeyskoto prostranstvo za visse obrazovanie prez 2012: bolonskiyat protses. (2012). Doklad za izpalnenieto. Bryuksel, Izpalnitelna agentsia za obrazovanie, audiovizia i kultura – EASEA – www.138.BG.pdg-Fofit Reader, 10.09.2014.

- Da izpolzvame potentsiala si po nay-dobria vazmozhen nachin: Konsolidirane na Evropeyskoto prostranstvo za vishe obrazovanie (2012). Bukureshtko komyunike. – [www. mail.nacid.bg/newdesign/bg-eu/index.php?id=81](http://www.mail.nacid.bg/newdesign/bg-eu/index.php?id=81) – 8.09.2014.
- Izsledvane na sotsialnite izmerenia na Evropeyskoto prostranstvo za Visshe obrazovanie (2003). Bolonski posledvasht seminar. Atina, Gartsia, 19-29 fevuari, 2003 (osnoven doklad). – <http://bologna-seminar-athene-feb03-oth-blg-t02.pdf>-Fokit Reader – 8.09.2014.
- Konventsiyata na evropeyskite institutsii za vishe obrazovanie (2001). Salamanka, 29 – 30 mart 2001 g. – [www. mail.nacid.bg](http://www.mail.nacid.bg) G 8.09.2014
- Kamevropeyskoto prostranstvo za vishe obrazovanie (2001). Komyunike ot sreshtata na evropeyskite ministri, otgovaryashti za vissheto obrazovanie v Praga, 19 may 2001 – [www. mail.nacid.bg](http://www.mail.nacid.bg) – 8.09.2014.
- Realizirane na evropeyskoto prostranstvo za vishe obrazovanie (2003). Komyunike na konferentsiyata na ministrите, otgovaryashti za vissheto obrazovanie, Berlin, 19.09.2003 – [www. mail.nacid.bg](http://www.mail.nacid.bg) – 8.09.2014.
- Strategia za razvitie na vissheto obrazovanie v Republika Bulgaria za perioda 2014 – 2020 g. (2014). Proekt. www.minedu.government.bg/?go=page&pageId=748subpageId=143.
- Savmestna deklaratsia za harmonizirane strukturata na evropeyskata sistema za vishe obrazovanie (1998). Parizh, Sorbona, 25 may 1998 – [www. mail.nacid.bg](http://www.mail.nacid.bg) – 8.09.2014.
- Annual Report 2013 – [http://www.eua.be/Libraries/ Publications_homepage_list/EUA_Annual_Report_2013_QO.sflb.ashx](http://www.eua.be/Libraries/Publications_homepage_list/EUA_Annual_Report_2013_QO.sflb.ashx) - 15.09.2014
- EURASHE (2014)-[http://www.eurashe.eu/about/...](http://www.eurashe.eu/about/) – 15.09.2014
- The framework of qualifications for the European Higher Education Area, 2005 – <http://mail.nacid.bg/newdesign/bg-eu/att-files/2005-QF-ENEA.pdf> - 11.09.2014
- Guidelines for Quality provision in Cross-border Higher Education – OECD/ UNESCO (2005) – http://www.oecd.org/general/unesco_oecdguidelinesforqualityprovisionincross-borderhighereducation.htm – 15.09.2014
- London Communiqué (2007). Towards the European Higher education Area: responding to challenges in a globalised world. – [www.mail. nacid. bg](http://www.mail.nacid.bg) – 8.09.2014
- Magna Charta Universitatum (1988) – [http://www. magna-harta.org/library/userfiles/file/mc_english.pdf](http://www.magna-harta.org/library/userfiles/file/mc_english.pdf) – 10.09.2014)
- Standarts and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (2005). Helsinki, Finland, European Association for Quality Assurance in Higher Education.

Welcome to the new ESIB Website (2011) – <http://www.esu-online.org/news/article/6001/214/> – 15.09.2014.

THE MODERN HIGHER EDUCATION – EUROPEAN AND NATIONAL DIMENSIONS AND CHALLENGES

Abstract. The article presents main events and documents, related to Bologna Process and to building up of the European Higher Education Area. Bulgarian national policy in Higher education is presented in this context. The project named “Strategy for Higher education development in Republic of Bulgaria for the period of 2014-2020 years” is analyzed, as well, and some outcomes of its applying are summarized.

✉ **Prof. Viara Gyurova, DSc.**
Faculty of Education
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: viaragyurova@abv.bg